

Οικισμός στη θέση «Ασβεσταριά» Πετρωτού Τρικάλων (Δυτική Θεσσαλία)

Ένας προϊστορικός οικισμός με διαχρονική κατοίκηση
από τη ΝΝ έως την ΥΕ IIIΓ

Μαρία Βαϊοπούλου

Αρχαιολόγος
Διευθύντρια της Έρευνας

Ο οικισμός στη θέση «Ασβεσταριά» Πετρωτού της ΠΕ Τρικάλων ανατρέπει τις μέχρι τώρα θεωρίες του κέντρου και της περιφέρειας, όσον αφορά στην εξάπλωση κατά την Ύστερη Εποχή Χαλκού του πολιτικο-οικονομικού μοντέλου, το οποίο έχει καθιερωθεί να αποκαλείται «μυκηναϊκός πολιτισμός». Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 2000, οι ανασκαφικές έρευνες, όσον αφορά στην Εποχή του Χαλκού και δη στην Ύστερη Εποχή Χαλκού στην δυτική Θεσσαλία, ήταν ελάχιστες. Παρεπόμενο αυτού ήταν οι ελλειπείς γνώσεις μας για αυτή την περίοδο. Σε συνάρτηση με τη γεωμορφολογία της περιοχής, οι δύο πεδιάδες, εκείνη της Καρδίτσας καθώς και εκείνη των Τρικάλων, οι οποίες περικλείονται από τους ορεινούς όγκους της Όρθρου, της Πίνδου και των Χασίων, δίνουν την εντύπωση περιοχής αποκλεισμένης ακόμη και από τις όμορες της. Σαν επακόλουθο της φαινομενικής γεωγραφικής απομόνωσης θεωρήθηκε λογική και η πολιτιστική απομόνωση, καθόσον θα ήταν δύσκολη η διακίνηση της τεχνογνωσίας και των νέων ιδεών κατά τις προϊστορικές και πρωτοϊστορικές περιόδους.

Λέξεις ευρετηρίου
Νεολιθική Περίοδος
ΠΕΧ
ΜΕΧ
ΥΕΧ
Οικισμός
Νεκροταφείο
Δυτική Θεσσαλία

Η θέση βρίσκεται στη Χ.Θ. 46 έως Χ.Θ. 46+600¹ της εθνικής οδού Λάρισας-Τρικάλων, στην κτηματική περιφέρεια Πετρωτού, στη θέση «Ασβεσταριά». Η αφορμή για την διενέργεια αρχαιολογικών ερευνών ήταν η κατασκευή τμήματος της ε.ο. Λάρισας-Τρικάλων. Λόγω της σπουδαιότητας της θέσης το 2015, η ανασκαφή χαρακτηρίστηκε ως συστηματική και συμμετέχουν σε αυτή επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων.

Βόρεια ο οικισμός προστατεύεται από ένα παρακλάδι των Χασίων, και ειδικότερα από ομάδα λόφων, όπου επικρατούν χαμηλά υψόμετρα της τάξης των 85μ. -120μ. Νότια απλώνεται η εύφορη πεδιάδα των Τρικάλων. Ο Πηνεϊός σήμερα βρίσκεται σε απόσταση 2 χλμ. από τον οικισμό, ενώ δυτικά του οικισμού, σε μία απόσταση περίπου 150μ., ρέει το ρέμα Αυλάκι. Οι γύρω από τον οικισμό, λοφώδεις εκτάσεις, έχουν χάσει τον αρχικό τους χαρακτήρα κυρίως λόγω της κτηνοτροφίας. Άμεσες ανθρωπογενείς επεμβάσεις, όπως τα σύγχρονα λατομεία καθώς και οι κάθε είδους εργασίες για την κατασκευή επαρχιακών και εθνικών οδικών δικτύων, έχουν αλλοιώσει αισθητά το περιβάλλον και έχουν καταστρέψει μέρος του οικισμού.

Η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως οικιστικά κατάλοιπα οικισμού, ο οποίος κατοικείται αδιάλειπτα από τη Νεώτερη Νεολιθική (NN) έως και την Υστεροελλαδική (ΥΕ) IIIΓ περίοδο. Η επιφανειακή έρευνα καθώς και η γεωφυσική διασκόπηση έδειξαν ότι πρόκειται για οικισμό, ο οποίος εκτείνεται σε 50 στρέμματα τουλάχιστον. Από αυτά έχουν εν μέρει ανασκαφεί τα 2.800 τ.μ. Τα μέχρι τώρα δεδομένα συνάδουν στη διαπίστωση ότι πρόκειται για οικισμό με διαχρονική κατοίκηση τουλάχιστον από τη NN έως και στην ΥΕ IIIΓ περίοδο. Η παρουσία στον χώρο πλούσια κτερισμένης λακκοειδούς ταφής Ρωμαίου πολεμιστή πάνω σε Πρωτοελλαδικό στρώμα, καθώς και παιδικής ταφής σε κιβωτιόσχημο τάφο της Πρωτογεωμετρικής περιόδου, σε στρώμα που υπερκαλύπτει κτήριο της ΥΕ IIIA, θέτει νέα ερωτήματα όσον αφορά στη διάρκεια της παρουσίας του οικισμού στη θέση, όπως και νέους προβληματισμούς αναφορικά με τις συνέχειες και ασυνέχειες στην κατοίκηση του οικισμού.

Πήλινο ειδώλιο τύπου Ψ.
Υστεροελλαδική Εποχή.
«Ασβεσταριά» Πετρωτού Τρικάλων.

Το τμήμα του οικισμού που ερευνάται ανασκαφικά, βρίσκεται βόρεια της ε.ο. Λάρισας-Τρικάλων. Σύμφωνα με τη γεωφυσική διασκόπηση, ο οικισμός εκτείνεται και νότια αυτής, όπου διακρίνονται καθαρά κτήρια καθώς και άλλες δομές.

Χωροθέτηση του οικισμού

Η μέχρι τώρα ανασκαφική έρευνα έδειξε ότι ο οικισμός μετακινείται ανάλογα με την χρονολογική περίοδο. Στο δυτικό τμήμα του οικισμού χωροθετούνται τα οικιστικά και ταφικά κατάλοιπα της Νεώτερης Νεολιθικής περιόδου καθώς και της Πρωτοελλαδικής (ΠΕ) εποχής, χωρίς αυτά να υπερκαλύπτονται πάντα από τα κατάλοιπα της προηγούμενης περιόδου. Τα οικιστικά κατάλοιπα που ερευνήθηκαν ανασκαφικά στο ανατολικό τμήμα του οικισμού ανήκουν στη Μεσοελλαδική (ΜΕ) εποχή. Το κεντρικό του τμήμα καταλαμβάνουν αρχιτεκτονικά λείψανα και ταφές της Ύστερης Εποχής του Χαλκού (ΥΕΧ).

Η προαναφερθείσα πρόταση χωροθέτησης απορρέει από τα μέχρι τώρα δεδομένα, τα οποία οφείλονται αποκλειστικά στην ανασκαφική έρευνα. Είναι πιθανόν να ανατραπεί, εν μέρει, μετά την ολοκλήρωση της γεωλογικής και γεωφυσικής μελέτης, η οποία θα μας δώσει πληροφορίες για το γεωλογικό ανάγλυφο της περιοχής του οικισμού. Τα οικιστικά κατάλοιπα υποδεικνύουν, εν μέρει, ότι ο οικισμός ήταν κτισμένος σε πρανές. Οι αλλαγές στο ανάγλυφο οφείλονται στις ανθρωπογενείς επεμβάσεις στον χώρο, είτε λόγω των ισοπεδώσεων προς όφελος της γεωργικής χρήσης της γης, είτε λόγω των εκσκαφών

και της απόθεσης μπάζων για την κατασκευή της ε.ο. Λάρισας-Τρικάλων, η χάραξη της οποίας έχει αλλάξει τουλάχιστον τρεις φορές τα τελευταία 100 χρόνια, όπως αποδεικνύεται από την σύγκριση σύγχρονων χαρτών της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού με εκείνων του 1940.

Εκτός της διαπίστωσης ότι ο οικισμός μετακινείται μέσα σε συγκεκριμένα όρια, έχει αποδειχθεί ότι υπήρχαν διακριτοί χώροι τόσο της ταφής των νεκρών, όσο και των κατοικιών των ζώντων, αν και σε επόμενη χρονολογική περίοδο οι κατοικίες των ζώντων μπορεί να κατελάμβαναν τον χώρο ταφής των νεκρών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το Κτήριο Ι, το οποίο χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙΑ1 φάση, μέρος του οποίου εδράζεται σε τμήμα του νεκροταφείου της ΥΕ Ι/ΙΙΑ περιόδου.

Οικιστικά κατάλοιπα

Αποκαλύφθηκαν τμήματα δεκαπέντε κτηρίων, τα οποία χρονολογούνται από την ΠΕ ΙΙ έως και την ΥΕ ΙΙΙΓ, καθώς και αρκετά τμήματα τοίχων, οι οποίοι προς το παρόν δεν έχουν συνδεθεί με κάποιο κτήριο. Τα κτήρια που χρονολογούνται στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού (ΠΕΧ) καθώς και εκείνα της Μέσης Εποχής του Χαλκού (ΜΕΧ) είναι αφιδωτά, με την είσοδό τους σε μία από τις μακρές πλευρές του κτηρίου. Σε αντίθεση με τα κτήρια των προηγούμενων χρονολογικών περιόδων, εκείνα της ΥΕΧ έχουν παραλληλόγραμμη κάτοψη. Σε κάποια από τα κτήρια παρατηρήθηκαν διάφορες φάσεις κατασκευής, όπως δύο φάσεις κατασκευής σε ένα από

1. «Ασβεσταριά» Πετρωτού Τρικάλων. Αεροφωτογραφία της ανασκαφής.

τα κτήρια της ΜΕΧ, ενώ σε κτήριο της ΥΕ ΙΙΙΑ είναι εμφανείς τρεις φάσεις.

Σημαντικό εύρημα, αναφορικά με τον πολεοδομικό σχεδιασμό αλλά και με την χωροταξική εξέλιξη του οικισμού ανάλογα με την χρονολογική περίοδο, είναι τμήμα δρόμου που ήταν στρωμένος με αργούς λίθους, κατά μήκος της βόρειας παρειάς του Κτηρίου Ι, όπου βρίσκεται και η είσοδος του, το οποίο χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙΒ περίοδο. Τμήμα του δρόμου ήταν καλυμμένο από κτήριο της ΥΕ ΙΙΙΓ, ενώ εδραζόταν σε προγενέστερες επιχώσεις οι οποίες ανήκουν στο Κτήριο ΙΒ, το οποίο ανήκει στην ΥΕ ΙΙΒ περίοδο. Αξίζει επίσης να αναφερθεί η ύπαρξη κλειστού λίθινου αγωγού κατά μήκος εσωτερικού τοίχου του Κτηρίου Ι, ο οποίος είναι κάθετος στον βόρειο εξωτερικό τοίχο του και οδηγεί στον δρόμο.

Θα αναφερθούμε εδώ μόνο σε τρία από τα κτήρια του οικισμού, χωρίς αυτό να συνεπάγεται ότι τα υπόλοιπα είναι ελάχιστον σημασίας.

■ Κτήριο Ζ

Το κτήριο αυτό χρονολογείται στην ΠΕ ΙΙ. Πρόκειται για αφιδωτό κτήριο, το οποίο αποκαλύφθηκε εν μέρει, διότι συνεχίζεται στον όμορο, μη απαλλοτριωμένο, με την ανασκαφή αγρό. Το αποκαλυφθέν τμήμα του είναι διαστάσεων 8,75x7,00μ. Η είσοδος, πλάτους 0,90μ., βρίσκεται στην δυτική πλευρά του κτηρίου, ενώ η πλευρά στην οποία σχηματίζεται η αψίδα βρίσκεται στη νότια. Στο εσωτερικό του κτηρίου εντοπίστηκε τμήμα από την πηλόκτιστη ανωδομή του. Μεταξύ των άλλων ευρημάτων ήλθαν στο φως: α) ένας πίθος κατά χώραν και β) ένα αγκυρόσχημο ειδώλιο. Τα δύο δείγματα γεωλογικών ιζημάτων, τα οποία ελήφθησαν από τον μάρτυρα και κάτω από τις επιχώσεις του κτηρίου, χρονολογήθηκαν με τη μέθοδο της Οπτικά Διεγερμένης Φωταύγειας (OSL) στην ΠΕ Ι περίοδο (δηλ. 3200/3000-2600 π.Χ.), ενώ από στρώματα κάτω από αυτό περισυλλέγησαν όστρακα της Νεώτερης Νεολιθικής.

2. Αφιδωτά κτήρια της Μέσης Εποχής του Χαλκού.

3. Αψιδωτά κτήρια της Μέσης Εποχής του Χαλκού.

■ Κτήριο Ε

Το κτήριο αυτό χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙΑ. Πρόκειται για παραλληλόγραμμο μεγαρόσχημο κτήριο, στο οποίο παρατηρούνται τρεις οικοδομικές φάσεις. Το νότιο τμήμα συνεχίζεται κάτω από το προϋπάρχον της ανασκαφής τμήμα της ε.ο. Λάρισας-Τρικάλων, οπότε οι διαστάσεις που δίνονται είναι εκείνες του τμήματος που υπήρχε η δυνατότητα της ανασκαφικής έρευνας. Από την πρώτη φάση σώζεται τοίχος 16,21μ. Στην δεύτερη φάση διαπιστώνουμε ότι το κτήριο μίκρυνε. Από αυτή τη φάση σώζεται τοίχος μήκους 12,22μ., ενώ στην τελική του φάση διακρίνονται τουλάχιστον τρεις χώροι καθώς και μνημειακή είσοδος. Οι σωζόμενες διαστάσεις του κτηρίου στην τελική του φάση είναι 16,21 x 5,60μ. Στο εσωτερικό του κτηρίου, και σε επαφή με την είσοδο, εντοπίστηκε χαλικόστρωτο, το οποίο πιθανόν να είναι η θεμελίωση του δαπέδου.

■ Κτήριο Η

Πρόκειται επίσης για επίμηκες κτήριο, από το οποίο σώζονται οι δύο παράλληλοι τοίχοι. Στο εσωτερικό του κτηρίου εντοπίστηκε ο χώρος παρασκευής τροφής, όπου ήλθαν στο φως τρεις ανοιχτές θερμικές κατασκευές στο δυτικό τμήμα του, ενώ σε επαφή με τον ανατολικό τοίχο του κτηρίου υπήρχε πάγκος κατασκευασμένος από πηλό, πάνω στον οποίο εντοπίστηκαν μαγειρικά σκεύη, τμήματα μικρών πίων καθώς και εννέα κρατευτές. Σε όλο τον χώρο εντοπίστηκαν ίχνη καύσης.

Θερμική κατασκευή 1: Στο ένα άκρο της εντοπίστηκε τμήμα καμένου πηλού. Στην επιφάνειά της βρέθηκαν καμένα οστά, τα οποία πιθανόν να χρησιμοποιήθηκαν σαν προσανάμματα.

Θερμική κατασκευή 2: Με διαστάσεις ύψος 21εκ. Β-Ν: 1,30μ. Α-Δ: 0,70μ., είναι κατασκευασμένη με την τεχνική «κολυμπητό», δηλαδή τμήματα ωμοπλίνθων

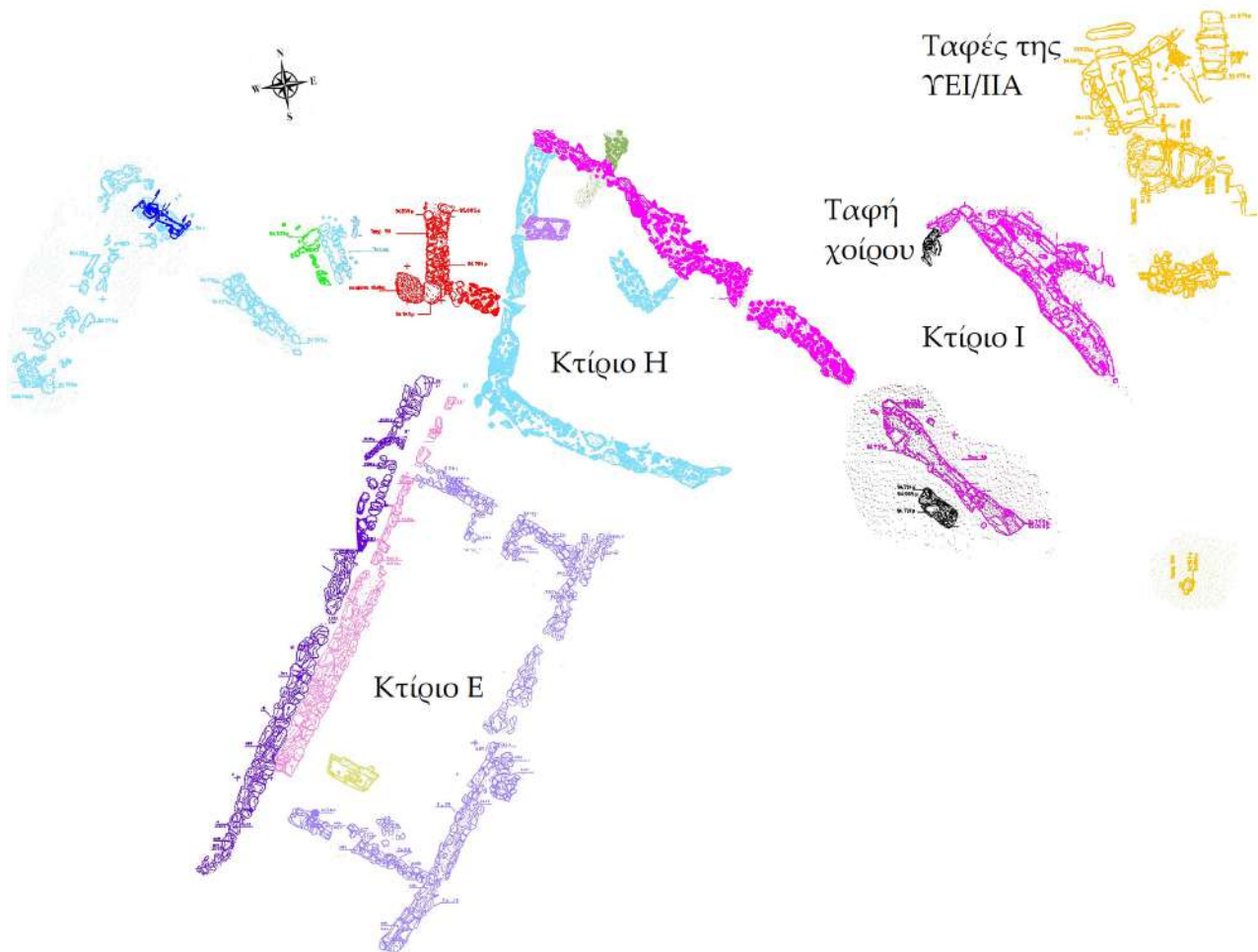
4. Κτήριο Ε.

μέσα σε λάσπη. Πάνω στην κατασκευή αποκαλύφθηκε ένα σφονδύλι και τμήμα από κάρβουνο.

Θερμική κατασκευή 3: Είναι περίπου κυκλικής διατομής και διαστάσεων ΒΔ: 52εκ και ΝΑ: 56εκ. Το τελευταίο στρώμα εδράζεται πάνω σε στρώμα από κεραμίδες, το οποίο με τη σειρά του βρίσκεται πάνω από στρώμα καμένου πηλού. Η κατασκευή οριοθετείται από τμήματα κεραμίδων.

Όπως ήδη έχει προαναφερθεί, το Κτήριο Η εδράζεται σε τμήμα του νεκροταφείου της ΥΕ Ι/ΙΙΑ περιόδου. Συγκεκριμένα, σε επαφή και κάτω από

το νοτιοδυτικό τμήμα του νότιου τοίχου του εντοπίστηκε λακκοειδής ταφή νεογνού. Ήταν καλυμμένη από τμήμα μικρού οξυπύθμενου πίθου και τμήμα μαγειρικού σκεύους. Το μαγειρικό σκεύος χρονολογείται στην ΥΕ Ι/ΙΙ περίοδο. Επίσης σε στρώματα υποκείμενα του κτηρίου, στη γωνία του ανατολικού τοίχου και σε επαφή με τοίχο ο οποίος οριοθετεί τον χώρο παρασκευής τροφής, εντοπίστηκε ταφή χοίρου που έχει σχέση με το προαναφερθέν νεκροταφείο, το οποίο έχει εντοπισθεί βορειοανατολικά του Κτηρίου Η.

5. Σχεδιαστική αποτύπωση των Κτηρίων Ε, Η, Ι και των Ταφών της Υστεροελλαδικής Ι/IIA.

Άξια μνήμειας είναι και τα οστά, τα οποία αποκαλύφθηκαν κάτω από τη θεμελίωση κτηρίου της ΜΕΧ Ι περιόδου,² τα οποία πιθανόν να συνδέονται με τελετουργικό θεμελίωσης.

Τα Νεκροταφεία

Οι ταφές που ήλθαν στο φως ανήκουν σε οκτώ διαφορετικά νεκροταφεία, θεωρώντας ως δεδομένο ότι η ρωμαϊκή ταφή καθώς και εκείνη της Πρωτογεωμετρικής περιόδου ανήκουν σε κάποιο οργανωμένο νεκροταφείο. Η μέχρι τώρα ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε σαράντα τέσσερις ταφές, εκ των οποίων οι τριάντα πέντε ανήκουν σε τέσσερα διαφορετικά νεκροταφεία της ΥΕΧ. Οι περισσότερες ταφές είναι ατομικές, εξαιρουμένης μιας διπλής (ΤΦΧVII) και μιας τριπλής ταφής (ΤΦΧII). Χαρακτηριστικό των τάφων είναι η μακρά περίοδος χρήσης, καθώς νέοι νεκροί ενταφιάζονταν αφού

παραμεριζόταν οι πρότερες ταφές. Όσον αφορά στην τυπολογία των τάφων, δεν παρατηρούνται σημαντικές αλλαγές στις διαφορετικές χρονολογικές περιόδους. Οι λακκοειδείς τάφοι συνεχίζουν μέχρι και την ΥΕ III περίοδο, ενώ σύμφωνα με τα έως τώρα ανασκαφικά δεδομένα οι κιβωτιόσχημοι τάφοι εμφανίζονται κατά τη ΜΕΧ.

Οι κιβωτιόσχημοι τάφοι, βάσει των επιμέρους αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών τους, διακρίνονται σε α) τυπικούς κιβωτιόσχημους τάφους, που αποτελούνται από τέσσερις λίθινες πλάκες στις πλευρές τους, δηλαδή τους πλακοπερίβλητους, και β) κιβωτιόσχημους, των οποίων κάποιες πλευρές αποτελούνται από ενιαίες πλάκες και οι υπόλοιπες από περισσότερες πλάκες ή από πλάκες και ωμές πλίνθους. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τάφος XXXVII ο οποίος χρονολογείται κατά την ΥΕ IIA περίοδο, στον

6. Τραπεζοειδής τάφος XLI της Νεώτερης Νεολιθικής.

οποίων, πάνω από τις λίθινες πλευρικές πλάκες, έχουν τοποθετηθεί τμήματα πήλινων εγχάρακτων πλακιδίων πάνω στα οποία εδράζονται οι καλυπτήριες πλάκες. Σε ένα πολύ μικρό ποσοστό τάφων, το δάπεδο έχει στρωθεί με χαλίκια ή με αργούς λίθους.

Στους κιβωτιόσχημους τάφους ήταν ενταφιασμένα είτε βρέφη είτε παιδιά, με εξαίρεση τις τέσσερις ταφές της ΥΕ Ι/IIA περιόδου, όπου οι νεκροί ήταν ενήλικες.

Συναντώνται τέσσερις τύποι λακκοειδούς τάφου: α) ο απλός λακκοειδής τάφος, ο οποίος είναι ένα απλό όρυγμα στη γη, β) ο πιο σύνθετος, με επένδυση από αργούς λίθους, γ) ο τάφος που φέρει καλυπτήριες πλάκες και δ) ο λακκοειδής τάφος, ο οποίος φέρει, αντί για καλυπτήριες πλάκες, μεγάλα τμήματα χρηστικών αγγείων.

Τυπολογικά ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τρεις τάφοι, εκ των οποίων ο ένας χρονολογείται στη ΜΕΧ Ι περίοδο³ και οι δύο άλλοι στη ΝΝ περίο-

δο. Ο πρώτος εξ αυτών (ΤΦ XXIX), ελλειψοειδούς σχήματος, έχει κάθετα τοιχώματα τα οποία είναι επενδεδυμένα με πηλό. Στο νότιο τμήμα του, περικλείει ορθογώνια πήλινη κατασκευή μέσα στην οποία εντοπίστηκε σκελετός βρέφους σε συνεσταλμένη στάση. Στην έδραση ο σκελετός οριοθετείται με λεπτή «λιπαρή ζώνη» τεφρής απόχρωσης με ορθογώνιο περίγραμμα. Κάτω και γύρω από τα οστά εντοπίζονται όστρακα, σπόροι, μικρές πέτρες και πηλόμαζες. Πρόκειται για σπάνιο τύπο λακκοειδούς ταφής,⁴ η οποία συναντάται στη ΜΕΧ και στις αρχές της ΥΕΧ. Όσον αφορά στους τάφους της ΝΝ, ο ένας εξ αυτών είναι τραπεζοειδούς κάτοψης. Τα τοιχώματά του, τα οποία είναι κατασκευασμένα με πατητό πηλό, εδράζονται σε τρεις σειρές από ωμές πλίνθους. Το εσωτερικό του έχει πληρωθεί από συμπαγή λεπτόκοκκη άμμο. Ο νεκρός είναι ενταφιασμένος σε εκτεταμένη στάση και η ταφή είναι ακτέριστη. Ο δεύτερος τάφος είναι

7. Λακκοειδής τάφος XXIX της Μέσης Εποχής του Χαλκού.

παραλληλεπίπεδης κάτοψης, με τα ίδια τεχνικά χαρακτηριστικά εκτός από τις ωμούς πλίνθους. Το εσωτερικό του έχει πληρωθεί με χώμα, το οποίο φέρει έντονες προσμίξεις χαλκιού. Ο νεκρός είναι σε εμβρυακή στάση, ενώ και αυτή η ταφή είναι ακτέριστη.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν κάποιες από τις ταφές, όπως η περίπτωση της τριπλής ταφής σε λακκοειδή τάφο, όπου πάνω σε ενήλικο άντρα είχε εναποτεθεί βρέφος, ενώ το τρίτο άτομο προέρχεται πιθανώς από παραμερισμό.

Από τους τάφους που έχουν ανασκαφεί μέχρι τώρα, το 70% περιείχε κτερίσματα, τα οποία κατατάσσονται σε έξι γενικές κατηγορίες: α) αγγεία, β) ειδώλια, γ) εργαλεία δ) όπλα, ε) κοσμήματα και στ) άλλα. Στην κατηγορία «άλλα» περιλαμβάνονται, ένα όστρεο, κτέρισμα σύνηθες σε παιδικές ταφές, ένας σβόλος, ένα στέλεχος πόρπης, σπόροι, όστρακα, καθώς και ο σκελετός σκύλου, ο οποίος

ήλθε στο φως, ανάμεσα σε άλλα κτερίσματα, σε θήκη δίπλα σε κιβωτιόσχημο παιδικό τάφο. Όπως είναι γνωστό, σκύλους συναντάμε συχνά σε ταφές κατά την Ύστερη Εποχή Χαλκού και θεωρούνται κτερίσματα.

Τέλος, όσον αφορά στις δευτερογενείς ταφές (ανακομιδές), παρατηρήθηκαν δύο τύποι: α) εκείνες στις οποίες τα οστά παραμερίζονται, ούτως ώστε να τοποθετηθεί ο νέος νεκρός και β) εκείνες στις οποίες ο προηγούμενος νεκρός μεταφέρεται έξω από τον τάφο και σε επαφή με αυτόν. Σε αρκετές περιπτώσεις ο λάκκος, όπου έχουν τοποθετεί τα οστά, καλύπτεται από λιθοσωρό, ενώ ανάμεσα στα ανθρώπινα οστά έχουν εντοπισθεί και οστά ζώων καθώς και όστρακα αγγείων εκ των οποίων κάποια έφεραν ίχνη καύσης.

Όπως στην περίπτωση των δευτερογενών ταφών, έτσι και στις πρωτογενείς έχουν εντοπισθεί μέσα στον τάφο μη συνανήκοντα όστρακα λεπτών

αγγείων, όπως κύλικες, αλλά και μαγειρικών σκευών, καθώς και οστά ζώων. Στο εσωτερικό του Τάφου VIII της ΥΕ ΙΙΙΓ αποκαλύφθηκαν ίχνη καύσης και μικροί ξυλάνθρακες. Στον Τάφο III, επίσης της ΥΕ ΙΙΙΓ, στα ανατολικά του κρανίου γυναικείου σκελετού είχε τοποθετηθεί μεγάλος λίθος, ενώ στα βόρεια του σκελετού σωρός από μικρούς λίθους. Ανάμεσα στα μηριαία οστά βρέθηκαν ελάχιστα κάρβουνα καθώς και οστά ζώων, ενώ μικρό καμένο όστρακο βρέθηκε ανάμεσα στις κνήμες. Τα προαναφερθέντα μπορούν να ερμηνευθούν ως ενδείξεις για την τέλεση ταφικών τελετουργιών και νεκρόδειπτων πλησίον του χώρου ταφής.⁵

Η οστεολογική μελέτη, η οποία έγινε σε μέρος των οστεολογικών καταλοίπων των ταφών της ΥΕΧ,⁶

έδειξε ότι οι παθήσεις που σχετίζονται με το μυοσκελετικό σύστημα καταλαμβάνουν μεγαλύτερο ποσοστό σε αντίθεση με τις ασθένειες που αφορούν στη φυσιολογία του οργανισμού. Από τις παθήσεις που έχουν καταγραφεί, το μεγαλύτερο ποσοστό καταλαμβάνει η οστεοαρθρίτιδα (23%) και ακολουθεί η υποπλασία της αδαμαντίνης (15%). Εκτός αυτών, εντοπίστηκε *cribra orbitalia* (7%), ενώ ίσα ποσοστά καταλαμβάνουν η σπονδυλοαρθρίτιδα αλλά και οι δείκτες μυϊκής καταπόνησης (2%)· σε πολύ μικρά ποσοστά κυμαίνονται τα τραύματα και η πορωτική υπερόστωση (1%). Η τερηδόνα βρίσκεται σε εξαιρετικά μικρά ποσοστά, μόλις 2% στα μόνιμα δόντια, και αφορά μόνο στις γυναίκες του οικισμού. Αναγνωρίστηκαν επίσης δύο περιπτώσεις επουλωμένων

8. «Ασβεσταριά» Πετρωτού Τρικάλων. Ταφικά κτερίσματα. Κεραμική.

τραυμάτων. Σχετικά με την κατανομή των παθήσεων στα δύο φύλα, παρατηρείται ξεκάθαρα η υπεροχή των ανδρών στις παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος αλλά και στην υποπλασία της αδαμαντίνης. Από την άλλη πλευρά, οι ασθένειες που σχετίζονται με αναιμικά επεισόδια, όπως είναι η *cribra orbitalia*,⁷ αφορούν μόνο στον γυναικείο πληθυσμό του δείγματος. Τα αυξημένα ποσοστά της υποπλασίας της αδαμαντίνης αλλά και οι παθήσεις, όπως η *cribra orbitalia*, υποδηλώνουν έλλειψη βιταμινών αλλά και επεισόδια υποσιτισμού κατά την παιδική ηλικία. Επιπλέον, τόσο οι παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος, όσο και της φυσιολογίας

του οργανισμού, υποδεικνύουν πληθυσμό του οποίου οι συνθήκες διαβίωσης ήταν αρκετά σκληρές.

Υλικός Πολιτισμός

Όσον αφορά στην λεπτή κεραμική, τα περισσότερα σχήματα αγγείων της Εποχής του Χαλκού είναι παρόντα, με επικρατέστερα σχήματα τις φιάλες, τις κύλικες, τις υδρίες, τα αλάβαστρα, τους ψευδόστομους αμφορείς, τους πιθαμφορείς, τα θήλαστρα και τα κύπελλα. Στα διακοσμητικά στοιχεία κυριαρχούν οι οριζόντιες ευθύγραμμες ή κυματοειδείς ζώνες στο σώμα του αγγείου. Ακολουθούν τα επάλληλα επικαλυπτόμενα τρίγωνα, οι ζώνες με

9. «Ασβεσταριά» Πετρωτού Τρικάλων. Ταφικά κτερίσματα. Κεραμική.

9. «Ασβεσταριά» Πετρωτού Τρικάλων. Ταφικά κτερίσματα. Ειδώλια.

ενάλλα γραμμίδια, οι σπείρες, η «ρακέτα», η πορφύρα κ.ά. Δεν λείπουν τα αγγεία με πλαστικό διάκοσμο, καθώς και δύο πτηνόσχημα αγγεία. Αξιοσημείωτος είναι ο μεγάλος αριθμός «εισηγμένων» αγγείων από τη νότιο Ελλάδα, κυρίως από την Αργολίδα.

Μεγάλος είναι και ο αριθμός των αποθηκευτικών και μαγειρικών σκευών, όπως χύτρες, τριποδικές χύτρες, μαγειρικοί πίθοι, δίσκοι ψησίματος κλπ. Επίσης πρέπει να σημειωθεί και ο μεγάλος αριθμός πίθων που βρέθηκαν κατά χώραν. Ο ένας από αυτούς, ύψους 1,50μ, πληρώθηκε με αργούς λίθους κατά την διάρκεια εξεγύανσης του χώρου για την κατασκευή κτηρίου της επόμενης χρονολογικής περιόδου.

Τον κατάλογο των πήλινων ευρημάτων συμπληρώνουν τα ειδώλια (τύπου Φ, Ψ και ζώμορφα), τα οποία ήλθαν στο φως όχι μόνο ως ταφικά κτερίσματα, αλλά και από το εσωτερικό των κατοικιών, οι χάνδρες και τα υφαντικά βάρη. Τα κοσμήματα εκπροσωπούνται από τις πήλινες και μεταλλικές χάντρες, τα χάλκινα δακτυλίδια και ενώτια, τα χάλκινα περιάπτα, τις περόνες, χάλκινες και οστέινες, καθώς και τα κομβία. Τέλος έχει βρεθεί ικανός αριθμός λίθινων, οστέινων και μεταλλικών εργαλείων.

Πανίδα - Χλωρίδα

Στα είδη ζώων, που εντοπίστηκαν στο έως τώρα ζωοαρχαιολογικό υλικό, συγκαταλέγονται όλα τα κοινά οικόσιτα (βοοειδή, πρόβατα/αίγες, χοίροι, σκύλοι, άλογα), ενώ επίσης εντοπίστηκαν κάποια άγρια ζώα (αγριογούρουνο, ελαφοειδή και χελώνες).

Από την προκαταρκτική εξέταση των αρχαιοβοτανικών δειγμάτων, διαπιστώθηκε η χρήση τόσο του σίτου, όσο και του κριθαριού. Στα θραύσματα σιταριού αναγνωρίστηκε με επιφύλαξη το δίκοκκο σιτάρι, ενώ δεν αποκλείεται η παρουσία και άλλων ειδών ντυμένου σιταριού, όπως, επί παραδείγματι, το μονόκοκκο. Τέλος στα δείγματα εντοπίστηκαν, εκτός των δημητριακών και των οσπρίων, σποραδικά κατάλοιπα μικρής ποικιλίας φρούτων και καρπών, όπως γίγαρτα σταφυλιών, σπόροι σύκου (*Ficus carica*) και, πιθανόν, σπόροι λιναριού (*cf. Linum sp.*).

Τα ευρήματα του υλικού πολιτισμού, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για οικισμό, στον οποίο παρατηρείται γεωργοκτηνοτροφική δραστηριότητα, αλλά επίσης, μικρής ίσως κλίμακας, βιοτεχνική δραστηριότητα, όπως χύτευση μετάλλων ή κατασκευή κεραμικής. Εμφανής είναι επίσης και η εμπορική δραστηριότητα, η οποία συνάγεται, αφενός από την εισηγμένη κεραμική, αφετέρου από τη

10. «Ασβεσταριά» Πετρωτού Τρικάλων. Κεραμική.

11. «Ασβεσταριά» Πετρωτού Τρικάλων. Κεραμική.

12. «Ασβεσταριά» Πετρωτού Τρικάλων. Ειδώλια.

χύτευση μετάλλων. Ο μεγαλύτερος αριθμός εισηγμένων αγγείων φαίνεται να προέρχεται από την Αργολίδα, χωρίς βέβαια να λείπει και η κεραμική από χανιώτικο πηλό. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς την προέλευσή τους παρουσιάζει και ομάδα αγγείων, ο τύπος των οποίων συναντάται στο Maliq (Αλβανία).⁸ Σημαντικό εύρημα αποτελεί επίσης το τμήμα επίπεδου ειδωλίου, με σανιδόσχημο σώμα, το οποίο θυμίζει ανενεργό κυπριακό ειδώλιο. Ο τύπος αυτός συσχετίζεται με τη λευκόχρωμη κεραμική I, II ή III (*White Painted*), που χρονολογείται από τη Μέση Κυπριακή (ΜΚ) I και II περίοδο,⁹ και παραπέμπει σε συναλλαγές ακόμη και με την Κύπρο. Τέλος οι μίτρες χύτευσης μετάλλων καθώς και τα ακροφύσια που ήλθαν στο φως στην ανασκαφή, εκτός του γεγονότος ότι αποτελούν απόδειξη εργαστηρίου χύτευσης μετάλλων, συγχρόνως υποδεικνύουν και εμπορικές συναλλαγές με περιοχές από τις οποίες μπορούσαν να προμηθευτούν μέταλλα.

Όμως, το σημαντικότερο εύρημα, για οικισμό της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στη δυτική Θεσσαλία, είναι οι δύο μεταλικές γραφίδες. Καθόσον στην παρούσα φάση της ανασκαφικής έρευνας δεν ήλθαν στο φως πινακίδες Γραμμικής Β γραφής,

μένει να εξακριβωθεί κατά πόσον οι γραφίδες κατασκευάστηκαν για να χρησιμοποιηθούν για τις ανάγκες του οικισμού ή για εμπορική χρήση.

Σημειώσεις

1. Συντεταγμένες ΕΓΣΑ: Συντεταγμένες ΕΓΣΑ στο ΝΑ άκρο της ανασκαφής: Χ: 325312,674 Ψ: 4381058,637.
2. Σύμφωνα με τη χρονολόγηση των οστών με τη ραδιομετρική μέθοδο, η οποία έγινε σε αρχαιομετρικό εργαστήριο στο Mannheim της Γερμανίας, τα οστά χρονολογούνται επίσης στη ΜΕΧ I (ανάμεσα στο 2134 και το 1939 π.Χ.).
3. Εργαστήριο «ΕΚΕΦΕ» Δημόκριτος.
4. Παρόμοιος τάφος της ΜΕΧ/αρχές της ΥΕΧ, στη θέση Πηγή Αθηνάς, περιοχή Ηρακλείου/Φίλας, βλ. Πουλάκη-Παντερμαλή 2013, σ. 35-36.
5. Βαϊοπούλου 2018.
6. Ζαφείρη 2018.
7. Η *cribra orbitalia* είναι ασθένεια συνυφασμένη με τη σιδηροπενική αναιμία, και η ύπαρξη της πορωτικής υπερόστωσης προκαλεί μεγαλοβλαστική και αιμολυτική αναιμία.
8. Prendi 1977, Tab. IV/7 (Maliq IIIc).
9. Ορφανίδης 1988, 190Ε.

13. «Ασβεσταριά» Πετρωτού Τρικάλων. Λίθινα.

14. «Ασβεσταριά» Πετρωτού Τρικάλων. Οστέινα.

15. «Ασβεσταριά» Πετρωτού Τρικάλων. Μίτρες χύτευσης και ακροφύσιο.

Βιβλιογραφία

- Αδρύμη-Σισμάνη Β., ΙΩΛΚΟΣ. *Ἡ εὐκτιμένη πόλη τοῦ Ὀμήρου*, ΥΠΠΟΑ/ΑΙΘΣ Βόλος 2014.
- Alarm-Stern E. & Deger-Jalkotzy S., *AIĞEIRA I Die Mykenische Akropolis*, Faszikel 3 Wien 2006.
- Βαϊοπούλου Μ., «Οικισμός της Μέσης και Ὑστερης Εποχῆς Χαλκού στη θέση «Ασβεσταριά» στο Πετρωτό Τρικάλων», *ΤΡΙΚΑΛΙΝΑ* τ. 35, Πρακτικά 10ου Συμποσίου Τρικαλινών Σπουδῶν Τρίκαλα, 2015 σ. 205-220.
- Βαϊοπούλου Μ., «Νεκροταφείο της Ὑστερης Εποχῆς Χαλκού στο Πετρωτό Τρικάλων», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 156, 2017, σ. 195-222.
- Βαϊοπούλου Μ., «Ἱερό /Χῶρος Τελετῶν της YEIB/YEIIIΓ στο ΔΔ Λεονταρίου της Π.Ε. Καρδίτσας», *Γ' Διεθνές Διεπιστημονικό Συμπόσιο. Η περιφέρεια του μυκηναϊκού κόσμου. Πρόσφατα ευρήματα και πορίσματα της έρευνας*, Λαμία 18-21.05. 2018 (υπό δημοσίευση).
- Βαϊοπούλου Μ., «Πήλινα Ειδώλια της Ὑστερης Εποχῆς Χαλκού από την Δυτική Θεσσαλία», *Διεθνές Συμπόσιο Το ειδώλιο στον βορειοελλαδικό χώρο από την προϊστορία έως τους ρωμαϊκούς χρόνους*, 11-13 Οκτωβρίου 2018, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης (υπό δημοσίευση).
- Benzi M., *Ceramica Micenea in Attica*, Milano 1975.
- Buck R. J., «Middle Helladic Mat painted Pottery», *Hesperia* 33/3, 1964, σ. 231-313.
- Gallou C., *The Mycenaean Cult of the Dead*, BAR International Series (Book 1372), 2005.
- Ζαφείρη Δ., *Ταφές Εποχῆς Χαλκού στη Θεσσαλία (Ανάλυση σκελετικών καταλοίπων από το Πετρωτό Δυτικής Θεσσαλίας)*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία ΑΠΘ 2018.
- French E., «Late Helladic IIIA2 Pottery from Mycenae», *Annual of the British School at Athens* 60, 1965, σ. 159-200.
- French E., «Pottery from Late Helladic IIIB1 Destruction Context at Mycenae», *Annual of the British School at Athens* 62, 1967, σ. 159-202.
- French E., «The Development of Mycenaean Terracotta Figurines», *Annual of the British School at Athens* 66, 1971, σ. 102-187.
- French E., «Late Helladic IIIB2 Pottery from Mycenae», *Annual of the British School at Athens* 68, 1973, σ. 71-93.
- Furumark A., *Mycenaean Pottery. Analysis and Classification*, (P. Åström, R. Hägg, G. Walberg), Stockholm 1972.
- Ιακωβίδης Σ., *Γλάς Ι*, Αθήνα 1989.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη Γ., «Αιανή, Ανασκαφή νεκροταφείου ὕστερης εποχῆς χαλκού», *ΑΕΜΘ* 14, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 591-606.

- Καραντζαλή Ε., 2012 «Η Μυκηναϊκή κατοίκηση στην κοιλάδα του Σπερχειού: Ο οικισμός στην περιοχή Φραντζή της Λαμίας», *ΑΕΘΣΕ* 2009, σ. 1213-1233.
- Καραντζαλή Ε., 2013 «Mycenaean within the Spercheios Valley: The inhabitations at Frantzis and Lygaria», *Φιλική Συναυλία. Studies in Mediterranean Archaeology for Mario Benzi BAR* 2013, σ.139-153.
- Lis B., *Late Bronze Age cooking pots from Mitrou and their change in the light of socio-economic transformations*, (Αδημ. Διδακτορική Διατριβή), University of Warsaw 2012.
- Mountjoy P. A., Orchomenos V, *Mycenaean Pottery from Orchomenos, Eutresis and other Boetian Sites*, München 1983.
- Mountjoy P. A., *Mycenaean Decorated Pottery. A Guide to Identification*, SIMA LXXII Göteborg 1986.
- Mountjoy P. A., *Regional Mycenaean Decorated Pottery*, Rahden / Westf. 1999.
- Orphanides A.G., «A Classification of the Bronze Age Terracotta Anthropomorphic Figurines from Cyprus», *RDAC* 1988, σ. 187-199.
- Philippa-Touchais A, Touchais G., Voutsaki S. & Wright J. (ed) *MESOHELLADIKA: La Grèce continentale au Bronze Moyen*, École Française d'Athènes, 2010.
- Pilafidis-Williams K., *The Sanctuary of Aphaia on Aigina in the Bronze Age*, München 1998.
- Πολυχρονάκου- Σγουρίτσα Ν., «Η μυκηναϊκή εγκατάσταση στο Βουρβάτσι» *ΑΔ* 56 (Α) 2001, σ. 1-82.
- Πουλιάκη-Παντερμαλή Ε., *Μακεδονικός Όλυμπος: Μύθος-Ιστορία-Αρχαιολογία*, Θεσσαλονίκη 2013.
- Prendi F., «L' Age du Bronze en Albanie», *ILIRIA* vol. 7-8, 1977, σ. 5-58.
- Schallin, A. & Tournavitou I. (ed), *Mycenaeans up to date. The archaeology of the north-eastern Peloponnese-current concepts and new directions*, Stockholm 2015.
- Taylor W. D. & Janko R., (ed), *AYIOS STEPHANOS Excavations at a Bronze Age and Medieval Settlement in Southern Laconia*, The British School at Athens, Athens 2008.
- Schallin A. L. & Pakkanen P., *Encounters with Mycenaean figures and figurines, Papers presented at a seminar at the Swedish Institute at Athens, 27-29 April 2001* (ed.), Stockholm 2009.
- Weber -Hiden I., «Die Mykenischen Terrakottafigurinen aus den Syringes von Tiryns», *TIRYNS. Forschungen und Berichte*, BAND XI Mainz um Reim, 1990.

Πνευματικά δικαιώματα εικονογράφησης

Μαρία Βαϊοπούλου

ABSTRACT

A settlement at the place «Asvestaria» in Petroto, Trikala (Western Thessaly)

A prehistoric settlement with timeless residence from LN to LHIIIC

Maria Vaiopoulou

Archaeologist, Research Director

Themes in Archaeology Magazine 2019, 3(3): 320 - 337

The settlement at the place «Asvestaria» in Petroto, which belongs to the regional unit of Trikala, reverses the hitherto of the centre and the periphery theories regarding the proliferation of the political-economic model during the Late Bronze Age, which has been established to be called «Mycenaean Civilization». Until the end of the 2000s, excavations regarding the Bronze Age and especially the Late Bronze Age in western Thessaly were scarce. As a consequence, our knowledge for this period is considered inadequate. Depending on the geomorphology of the area, the two plains, the one of Karditsa and the one of Trikala, which are surrounded by the massifs of Orthris, Pindos and Chassia, give the impression of an area even excluded from its bordering ones. As a consequence of the apparent geographical isolation, cultural isolation was also considered reasonable as it would be difficult to disseminate know-how and new ideas in prehistoric and protohistoric times.

Key words: Neolithic, EBA, MBA, LBA, settlements, cemetery, Western Thessaly